

EGY MAGYAR NYOMDA A XVIII. SZÁZADBAN.¹

A hazai nyomdászatnak nemzeti műveltségünkre gyakorolt befolyásáról csak akkor fogunk teljes képet nyerni, ha az egyes helyi sajtók speciális történelmével is megismerkedünk. Ezt a célt igyekszik megvalósítani Eble Gábor előttünk fekvő munkája: Egy magyar nyomda a XVIII. században. Kissé talányos cím; a 9. lapon tudjuk meg, hogy a nagykárolyi nyomdáról van szó. Gróf Károly Ferencz alapította ezt, az utolsó Rákóczy-mozgalomban nevezetes szerepet játszott Sándornak a fia. Nem oly híres ember, mint az apja, mindazáltal a terebélyes családfán díszes hely illeti meg. A közügyekből tehetsége szerint ő is kivette részét; a hadi, politikai és közigazgatási téren egyaránt forgolódott. Itt azonban különösen mint a közoktatás bajnoka, mint a nemzet szellemi haladásának buzgó harczoza vonja magára figyelmünket. Szégyennel és sajnálkozással tapasztalta, hogy a kormányzására bízott megye és környéke kulturális tekintetben mennyire el van maradva. «... a budai és kassai typographiák távolabb esése miatt az egész szomszédság könyvekben szűkölködik» pedig «az országok és tartományok csak akkor juthatnak virágzásra, ha az elmék a szépművészetek és tudományok által kiműveltetnek» — írja a nyomda engedélyezése iránt a felséghez intézett kérvényében. Ezért, de meg, hogy a tanuló ifjuság, melynek neveltetésére iskolák felállítása által is sokat tett, a szükséges tankönyvekkel elláttassék, halaszt-hatatlannak ítélte a nagykárolyi nyomda felállítását. A szabadalom-

¹ Egy magyar nyomda a XVIII. században. Adalék nemzeti közművelődésünk történetéhez. Levéltári kútfők nyomán írta Eble Gábor. Budapest, 1891. Hornyánszky Viktor nyomdájából. 8r. 99 lap. Ára 1 frt.

levél 1755-ben leérkezvén, a nyomda azonnal megkezdte működését még pedig szerencsés kilátások közt. A szakképzett és buzgó nyomdász, Szatmárnémeti Pap István mindent elkövetett, hogy intézetét virágzásba hozza, a főúri pártfogó viszont nem riadt vissza az anyagi áldozatoktól, sőt midőn élte utolsó éveiben egészségi okokból a nyilvános szereplés teréről visszavonulni kényszerült, beállott a szellemi munkások sorába és francia vallás-erkölcsi olvasmányok fordításával és kinyomatásával igyekezett az ifjú nemzedéknek használni. Az előttünk fekvő könyvben két ily munkájának címlapját láthatjuk hű másban. A nyomda fénykora valóban arra az időre esik, mikor alapítója és Pap István nyomdász állottak élén. Készséggel el kell ismernünk a nemes gróf igaz érdemeit, de könnyen értjük a szerző nagy előszeretetét, őszinte lelkesedését, melylyel áldásos működését rajzolja s csak nagy lelkesedés irathatta vele e sorokat: «ha megéri (t. i. Ferencz gróf) és nem rombolja szervezetét a kór, nem dönti oly korán sirba (53 éves volt, mikor meghalt) Károly Ferencz gróf lett volna megindítója s vezérlő központja az irodalmi ujjászületésnek, melyet utána Besenyei kezdett és Kazinczy folytatott». Tartok tőle, hogy e véleményben egyedül áll Eble úr!

A nyomda története ezentúl egy a lassú hanyatlás történetével. Különben sem tudott soha oly hírnévre vergődni, mint a lőcsei Brewer-féle sajtó, a melynek pedig betűivel kezdte el működését. A függelékben szemlét tarthatunk az 1755—1827-ig megjelent nyomtatványok felett s Hannulikot s a tudós költő Révai Miklóst kivéve, nem találunk nevesebb szerzőket, a munkák is jobbára pár lapra terjedő alkalmi dicsversek, beszédek, a melyenek ebben az időben özönével termettek. — Ferencz gróf fia Antal, úgy a hogy még tett egyet-mást a nyomda érdekében. De örökösei nem csak semmiféle áldozatra sem voltak hajlandók, hanem még jövedelmet szerettek volna belőle látni. A sok bajlódás, kellemetlenség végre oda érlelte a dolgot, hogy gr. Károly György 1827-ben az akkori nyomdásznak, Gönyei Gábornak örök áron eladta. Ettől kezdve Gönyei Gábor, majd fia József, ennek halála után pedig napjainkig Róth Károly tartották fenn.

A szerző voltaképen csak addig kíséri a nagykarolyi nyomda történetét lépésről lépésre, míg az a grófi család birtokában volt. Ez időből minden rendelkezésére állott anyagot úgy a Károly-család

levéltárából, mint az országos levéltárból szorgalmasan felhasználta, ezeket ügyesen csoportosítja, a latin iratokat a nagy közönség kedvéért magyar fordításban közli; irálya tiszta, világos, könnyen élvezhető. Targyától néha tér el, hogy egy-egy epizódot élesebben megvilágítson, mi által a monographia csak nyer élénkségben. A könyv kiállítása csinos és facsimiléi kifogástalanok.

Sajnálni lehet azonban, hogy egy lélekzettel a nyomdának további történetét is föl nem dolgozta. Az ezutáni időktől is akadt volna néhány följegyzésre méltó mozzanat. Így például azon surlódásoknak rajzolása, melyek a helytartótanács, illetve annak könyvvizsgálói osztálya és Szatmár vármegye közt időnként fölmerültek. 1829-ben találok az első nyomát ennek. Ekkor történt, hogy Tótfalusy Sámuelnek a megye megbízásából készült «Betűrendes lajstroma t. n. Szatmár vármegye körében fekvő s a nevezetesebb utakba eső városoknak és helységeknek, mely megmutatja azoknak távolságát egymástól» című munkája a censor nevének elhallgatásával jelent meg. A központi könyvvizsgáló bizottság ezért megrotta a vármegyét és utasította, hogy ezentúl a censurai rendeletekhez alkalmazkodják. A megye azzal védekezett, hogy a könyv saját rendeletéből készült s kinyomatását a közgyűlés határozta el, már pedig «a megyei gyűlésekben helyben hagyatott irományok a könyvvizsgáló hatáskörébe nem tartoznak.» S a megye ez álláspontjához ragaszkodott 1837-ben is, a midőn hasonló eset adta elő magát. Ez különösen azért érdekes, mert egyik szereplője Kőlcsey Ferencz. Jelenkori történelmünkben élénken ismeretes Lovassy László s néhány országgyűlési ifjú társának elfogatása és törvényellenes elítéltetésök. Az ország megilletődött. Szatmár vármegye az elsők közt szólalt fel nyílt körlevélben az alkotmányt sértő eljárás ellen. A vármegye ragyogó tollú főjegyzője, Kőlcsey Ferencz fogalmazta a körlevelet, mely 1836. decz. 12-én kinyomatva az összes törvényhatóságoknak megküldetett. Csakhogy nem tették ki rajta sem a nyomda nevét, sem az imprimatur-t! Az inquisitio nem is késett. Takács István, a nagykarolyi gymnasium igazgatója, mint helybeli censor, felettes hatóságától, a nagyváradi kerületi könyvvizsgáló bizottságtól kérdőre vonatván, azzal védekezett, hogy ő a nyomtatást megtiltotta, azonban Kőlcsey főjegyző: «A tisztelendő úr magát abba ne avassa, hacsak az egész megyének kedvetlenségét magára vonni nem akarja. A vármegyének

vagyon jussa maga szüleményeit censura nélkül kinyomatni» szókkal elutasította. A nyomdász, Gönyei hasonlóképen nyilatkozik, hogy a vármegyétől kényszerítve hágtá át a szabályrendeletet. A dolog már megtörténvén, a helytartótanács csak dorgatóriummal tudott felsőbbségének érvényt szerezni. — 1842-ben két körlevele miatt volt baja a vármegyének a központi censurával. Az egyik a híres 12 reformpontot tartalmazta, melyek az 1840—3. országgyűlésen élénk vita tárgyát képezték, de a melyek csak 1848-ban, az ősiség eltörlésével valósulhattak meg. A másik Magyar- és Erdélyország uniója tárgyában kelt, két évvel megelőzvé az országgyűlési tárgyalásokat. Mindkét nevezetes nyomtatvány a nagykárolyi sajtó terméke s utóbbi a helybeli censor engedelmével látott napvilágot. A nagyvárad kerületi censura meg akarta akadályozni azon a czímen, hogy a körlevél politikai tárggyal foglalkozik, már pedig az ilyenmű nyomtatványok felülvizsgálata túlhaladja a helyi censor hatáskörét. Szerencsére a felsőbb hatóság most sem nyult szigorúbb eszközökhöz, hanem beérte azzal, hogy egy kis megrovás mellett a befejezett tényt tudomásul vette.

Dr. Illéssy János.